

14. Косик Володимир. Україна в другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Т. 4. (1944-1945). Львів, 2000. 368 с.
15. Мюллер Рольф-Дитер. Враг стоїт на Востоке. Гитлеровские планы войны против СССР в 1939 году. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.libfox.ru/613673-rolf-diter-myuller-vrag-stoit-na-vostoke-gitlerovskie-plany-voyny-protiv-sssr-v-1939-godu.html>
16. Шльогель Карл. Український виклик. Відкриття європейської країни. Київ, 2014. 356 с.

Голембйовська Любов

Науковий керівник – доц. Костюк А. В.

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВІ ФУНКЦІЇ ВИШИВКИ НА ЛЕМКІВЩИНІ

Вивчення традиційної лемківської вишивки актуальне і в питаннях дослідження їх духовної культури, звичаїв та традицій як таких, які з часом еволюціонують. В той же самий час дослідження вишивки цього регіону важливе не лише в плані пізнання художньої спадщини держави, а й в плані культурного та загальнолюдського значення.

Метою статті є комплексно дослідити лемківської вишивки у родинно-сімейних звичаях та обрядах із врахуванням трансформаційних процесів, котрі відбувалися на території цього регіону протягом багатовікової історії та в умовах нового часу. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: проаналізувати звичаєво-обрядові функції сорочки цього етнографічного регіону, простежити та дати оцінку локальній специфіці лемківської вишивки лемків у системі загальноукраїнського декоративно-прикладного мистецтва.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання висвітлено у працях таких науковців, М. Білан [1], І. Бугера [3], Р. Гузій, Й. Вархол, Н. Вархол [7], Р. Пилип [12], котрі подають загальну характеристику вишивки та сімейної обрядовості, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію.

Виготовлення сорочки супроводжувалося різноманітними повір'ями, звичаями та обрядами. Вишивка відіграє сакральну, оберегову а також побутову функцію. Вишита сорочка супроводжувала людину протягом усього її життя – від народження аж до смерті. У світоглядних уявленнях нашого народу утвердилася віра в захисні властивості сорочки, оскільки вона знаходилася найближче до тіла з-поміж усього іншого одягу. Залишки цих вірувань і досі частково збережені у лемків.

Звичаєво-обрядові функції вишивки можна умовно поділити на три найважливіші події у людському житті: народження, весілля та смерть. Так, обрядова функція вишивки при народженні дитини на сьогоднішній день є недостатньо вивченою в порівнянні із похороном чи весіллям, однак ця тематика може бути предметом конкретного дослідження. Свою вагітність жінка намагалася приховувати якнайдовше, вона намагалася дотримуватися різноманітних ритуалів та дій, які мали б забезпечити швидкі пологи та здоров'я матері з дитиною, зокрема, такі дії часто мали свій початок на весіллі, наприклад, молодий після шлюбу розв'язував на своєму одязі усі вузлики – щоби жінка легко родила [4, с. 183]. Під час складних пологів лемки вдавалися до різних заходів, які за їхніми уявленнями могли полегшити процес, серед них було і покладення вишитої весільної сорочки або хустини під голову жінки [4, с. 117].

Варто зазначити, що жінки дітородного віку, які хотіли мати дітей, носили вишиті сорочки із спеціальними орнаментами, які містили ромбічні мотиви, шеврони та трикутники, руни родючості та рожаниці.

Дослідники лемківської культури подають доволі скупі згадки про застосування вишивки в обряді хрещення: «в день христин та сама повитуха знову купала дитину, зав'язувала в спеціально пошиту до хресту подушку та разом з першою кумою несли обидві в церкву», кількість пар хрещених батьків залежала від соціального статусу батьків [11, с. 135]; «хресні батьки приносили їй крижмо: дитячу сорочку, чепчик та шматок полотна» [11, с. 313]. Після пологів молода мама могла співати своєму новонародженому сину колискову:

*Люлю же мі, люлю, вишью ти кошулю
З тонкого рубочку, мій милий синочку* [2, с. 132].

У деяких селах Східної Лемківщини для новонароджених дітей матері шили покривало із рукавів старих вишитих сорочок [8, с. 146], що відіграло значення оберегу; на нашу думку, така практика мала поширення не лише на цій території. Закарпатські лемки, вишивали на пазусі сорочок хлопчиків рядки стилізованих фігурок «хлопчиків», а для дівчаток на манжетах зображали рядок фігурок-«дівчаток» [12, с. 432], що очевидно, мало вберегти дітей від усього поганого.

Весільний обряд лемків відповідно до хронології розгортання урочистих подій умовно поділяють на три етапи: передвесільний, весільний та післявесільний. Зазвичай весілля тривало два-три дні, а подекуди і цілий тиждень. Власне кожен етап весільного обряду містить обрядодії, в яких відводиться важлива роль вбранню наречених.

Невід'ємним елементом обряду заручин був обмін подарунками між нареченими: молодий дарував нареченій хустку та гроші, а та у відповідь підносила «рушник чи хустину, шлюбну сорочку та чіпляла до крисані букетик квітів зі стрічками і павиним пером» [7, с.77]. Поряд із сватаннями, заручинами та запросинами відбувалася ретельна підготовка до весілля, серед яких – випікання святкового короваю, приготування деревця, а також прощальний дівочий («дружчини», «оплящини») та хлопчачий («загравини», «плещини») вечір, який відбувався у переддень весілля у кожного вдома окремо. На Лемківщині про важливість одягу у весільній церемонії свідчить ритуал «оплящини» («опліччя» – сорочка) – дарування молодою власноруч виготовленої лляної сорочки нареченому, на прощальному вечорі, молода ж отримувала від нареченого хустку [7, с.78]. Якщо наречені проживали далеко один від одного, то дарування відбувалося перед самим вінчанням [5, с. 369]. Іншим свідченням виготовлення та дарування сорочки є уривки із пісні:

*Прийди до нас, Яничку каждую неділечку
Мам на столі перко, білу кошулечку.
На той кошулечци вишиваной квіти
Дам ти єй Яночку, хоць я буду бита* [10, с. 4].

Після дарування сорочки молодому, його мама оглядала, чи немає на ній вузликів, оскільки це означало би, що у подружньому житті чоловік матиме пов'язані руки і не зможе нічого вирішити [4, с. 167].

Весільні сорочки молодих: молодий одягав короткополу сорочку, яка не мала вишивки – «кошулю»; молода одягала білу одіж: коротку вишиту білу сорочку, з довгими рукавами, «коло шиї мала з гапту т. зв. майкетик, саме з гапту фальбанку, пришиту наоколо шиї до обшивки сорочки. Рукави гарно морщені, при листовках різнокольоровими нитками. На зібраний 5-6 разів і пришитий до обшивочки, нашитої наверху колірною борткою. Рукав закінчений так як коло шиї гаптом.» [3, с. 14-15], [1, с. 251]. Дещо іншим був весільний одяг українців на території сучасної Словаччини: протягом усього весілля аж до почепин молодий був одягнений у сорочку, яка була виготовлена його матір'ю, вона містила кольорові вставки, які були оздоблені червоними нитками; наречена ж одягала сорочку з витканими нашитими манжетами, які також були червоними – «аби була здорова, червонолиця невістка» [4, с. 167]. Важливою деталлю було те, що при одяганні у весільні шати молода на собі не зав'язувала ніяких шнурків – «бо то бы шя ї недобре водило» [9, с. 31].

Обрядодії першого весільного дня завершувалися практикою викуплення весільного ложа, яка завершувалася першою шлюбною ніччю. Підлеглість жінки у шлюбі перед чоловіком символізувало те, що вона мала зняти з ніг свого чоловіка чоботи, в яких знаходила гроші для себе, натомість молодий допомагав їй роздягнутися. Особливу увагу він звертав на її вишиту сорочку, на якій не мало бути зав'язано вузлів, оскільки така пересторога імовірно, зумовлена страхом перед чарами, які могли б призвести до втрати нареченими сексуальної сили [7, с.86].

На другий день весілля перед обрядом почепин, молода переодягалася в одяг заміжньої жінки і виконувала всю хатню роботу, демонструючи свої вміння. Опісля під час самих почепин молодий, сховавшись в кутику переодягався у вишиту його дружиною сорочку. «На шлюбній сорочці свашка чи молода намагалася зв'язати рукави, сподіваючись, що завдяки цьому чоловік ніколи не битиме своєї дружини» [7, с. 88]. Не раз доходило і до боротьби між свашками і молодим – сорочку розривали. Так, І. Бугера описав випадок, коли на весіллі свашки виявилися сильнішими за молодого і відібрали сорочку, пов'язавши на ній рукави.

Молодий так розгнівався, що привселюдно вибив свою жінку, хоча сам автор зазначив, що сімейне насильство серед лемків було нечастим явищем [3, с. 48]. Знятою сорочкою молодий «чухав ноги молодиці», за допомогою цієї дії лемки сподівалися, що молода не матиме корчів [9, с. 39]. Опісля цю ж сорочку молода господиня ховала в свою скриню, вірячи, що цим вбережеться від ймовірних знущань від чоловіка [4, с. 167]. В цей же день відбувалося ритуальне вмивання, за традицією, молоді мили один одного, після чого кожен витирався пазухою сорочки іншого, сподіваючись на взаємні любов та пошанування [6, с.100].

Смерть сприймалася лемками як невід’ємна та невідворотна подія, до якої люди готувалися заздалегідь. У похоронній обрядовості є неписані правила, які створюють відмінності між похованням одружених, неодружених людей а також малих дітей. Покійників часто одягали у святковий або весільний одяг [11, с. 159]. Так само одягали і старших людей; одяг мав бути білого кольору, оскільки він символізував жалобу [4, с. 207]. В разі смерті неодруженої дівчини чи хлопця, на похороні організовували справжнє весілля із друзями, дружками і т.д, оскільки лемки вірили, що таким чином вони зможуть одружитися на тому світі. Для незаміжньої дівчини шили білу сукню як до шлюбу; парубка одягали у найкращу лляну сорочку, штани та камізельку; якщо помирала дитина, то їй також вкладали вінок на голову [11, с. 159]. Смерть малих дітей була досить частим явищем, тому їй вагомої уваги не приділяли. Якщо помирала дівчинка, то її вбирали у біле платтячко, як наречену. Тіло мертвої дитини клали на стіл і поруч з ним могли виконувати різні роботи, навіть замішувати тісто. В труну дитину перекидала хресна мати «нанашка». У деяких селах Північної Лемківщини побутував звичай шивати сорочку небіжчика білими нитками, а в інших – навпаки – чорними, виготовленими в домашніх умовах. У будь-якому разі, сорочку шили рівно, без вузликів, «аби душа не заплуталася в них». Підготоване вбрання для похорону як і небіжчик мало пройти ритуальне очищення – омивання, оскільки за віруваннями «немитому тісна дорога до неба» [1, с. 250–251].

Отже, одяг у житті лемків відіграє неабияку роль, оскільки саме він від самого народження аж до смерті супроводжує людину на її життєвій дорозі. Вишиваючи певний узор на тканині майбутньої сорочки чи будь-якому іншому обрядовому полотні, вірили, що цим можуть притягати добрі сили і відвернути злих духів з поганою енергетикою. Саме тому вишита сорочка є невід’ємним елементом обрядових дій, які виробилися протягом тривалого часу та є частиною матеріальної та духовної культурної спадщини не лише лемків, а й усіх українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій: навчальний посібник. Львів: Апріорі, 2011. С. 242–252.
2. Бодак Я. Лемківські христини на Горличчині. / Пісні з родин і хрестин (збірник-реконструкція із теоретичною розвідкою, коментарями, моделями ритмоструктури, покажчиками). / [відп. ред. Г. А. Скрипник]; упоряд. А. І. Іваницький. – Вінниця: Нова книга, 2013. С. 116–135.
3. Бугера І. Лемківське весілля: фольклорно-етнографічне видання. Івано-Франківськ : Нова зоря, 1997. 61 с.
4. Вархол Й. Сімейна обрядовість. Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини. / [голов. ред. Г. Скрипник]; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ: Видавництво ІМФЕ, 2019. С. 110–217.
5. Головацький Я. Ф. Народні пісні Галицької та Угорської Русі: збірник. Частина 3. Москва, 1878. С. 369. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002494 (дата звернення: 23.03.2020).
6. Горошко Л. «Идут ся нам молодята мыти» (Обрядове вмивання пошлюблених в українській традиції). *Народознавчі зошити*. 2015. Вип. 1 (121). С. 99–105.
7. Гузій Р., Вархол Й., Вархол Н. Весільні обряди. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. Львів, 2002. Т. 2: Духовна культура. С. 75–93.
8. Зябловська Д. Є., Шмелькова О. М. Конструкторсько-технологічні прийоми виготовлення народного одягу лемків Великоберезнянщини. *Науковий вісник Мукачівського технологічного інституту*. Серія: Легка промисловість. 2008. Вип. 5. С. 143–149.
9. Калиняк І. Народне весілля (Село Рівне Свидницького округу). Пряшів: Дуклянська друкарня, 1979. 145 с.

10. Качор І. Лемківський співаник. Львів: Друкарня Ставропігійського Інституту, 1921. С. 4. URL: <http://www.lemko.org/pdf/Kaczor.pdf?fbclid=IwAR0Z92FkEOV173xpXqHSBtRleGwbn6uoXbbUYVvUv16CmATP0dt9SPj3RB0> (дата звернення: 23.03.2020).
11. Лемківщина. Земля – Люди – Історія – Культура : Частина II. / За ред. Богдана О. Струмінського. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1988. 345 с.
12. Пилип Р. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст.: монографія. Ужгород, 2012. 468 с.

Зубрик Катерина

Науковий керівник – канд. філософ. наук Кондратюк А.Р.

ГАРМОНІЯ ЯК ЕСТЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Естетичні категорії визначають та описують ознаки художньої творчості, розглядають риси мистецтва й розуміння художніх творів. Протягом довгого періоду часу вони утворювалися, формувалися, видозмінювалися та змінювали одна одну.

Гармонія належить до найдавніших естетичних категорій. Її природу та суть досліджували ще античні філософи, які стверджували, що світ повинен розвиватися у цілковитій гармонії людини та природи. Думки про гармонію, хаос і міру набули незалежного значення як поняття естетики. Термін «гармонія» був вжитий ще Гомером у побутово-практичному значенні, як мир і злагода.

Піфагор розробив своєрідну теорію про «гармонію сфер», згідно з якою космічні об'єкти підпорядковуються музичним основам, а не лише організовані відповідно до математичних закономірностей (основою яких є числа). Він вважав, що кожна планета має особливе звучання, а музика сфер позитивно впливає на людину. За доби грецької класики написано чимало праць про гармонію, які вплинули на формування поглядів та значень, що забезпечило розвиток естетики як самостійної науки. Важливо згадати вчення піфагорійців, які акцентували увагу на вченні про гармонію як релігійно-онтологічну основу будь-якого буття, що поєднує в собі кінцеве і безкінечне, де «душа є гармонією тіла» [3, с. 68].

На думку піфагорійців, гармонія нероздільно пов'язана із сутністю числа. Вони сформулювали та розробили низку поглядів щодо сутності числа. Піфагорійці уподібнювали до чисел прості речі, взявши за основу математичні знання. В узагальнюючих теоретичних працях вони зазначали, що основою вчення про космос була числова гармонія, настроєна на відповідний музичний числовий лад. Як відомо, піфагорійці були певні, що Всесвіт є поєднанням геометричних фігур: Землі – форма куба, вогню – піраміди, повітря – октаедра, воді – ікосаедра, сфері Всесвіту – форму додекаедра. Це лягло в основу вчення про гармонію сфер. Разом з тим, не можна не зазначити, що рух світил продукує гармонійну музику навколо центрального світового вогню. Як результат, космос стає ідеально сформованим і музично оформленим тілом. Погляди піфагорійців вплинули на формування суті гармонії. Саме у них зародилися думки та погляди, що лягли в основу вчень про гармонію сфер, єдність мікро- і макрокосмосу, гармонійні пропорції, [3, с. 70].

За Філолаєм, космос не існував би без гармонії внутрішнього зв'язку явищ та речей природи, у поєднанні безмежного і межі. Але гармонія не була єдиною основою світу: душа теж є гармонія [1].

Геракліт запропонував своє розуміння суті гармонії. Його ідеї опиралися на співставленні протилежностей, на протиріччі множини та єдності. Гармонія у нього набуває значення не як поєднання окремого, а як одного цілого, і не числами, а забезпечується безпосередньою взаємодією речей у просторі космосу і співвідноситься не як частина з цілим, а як одна річ співвідноситься з іншою й всі речі оцінюються в естетичній єдності. На думку Геракліта, гармонія виникає через боротьбу протиріч. Філософ висловив думку, що існує вища гармонія, яка тільки частково доступна людському розумінню (через своє божественне походження) та проявляється у суперечливих естетичних тлумаченнях [5].

Аналізуючи питання гармонії як естетичної категорії, слід звернути увагу на вчення давньогрецьких філософів Сократа, Платона і Арістотеля. Сократ вважав ідею доцільності